

Betesmarker i Sverige – biologiskt kulturarv att förvalta

Foto: Kill Persson

Kill Persson

Från tuvans högsta topp till sänkan nedanför är det möjligtvis ett litet steg för människan men ett desto större steg för växtligheten. Vegetation spänner från en torr hed med ljung (*Calluna vulgaris*) och kattfot (*Antennaria dioica*) till en fuktäng med stagg (*Nardus stricta*), hirsstarr (*Carex panicea*) och granspira (*Pedicularis silvatica*) på höljans botten.

Järnmölle - tusenårig betesmark

BETESMARKERNAS MOSAIK BLIR bärare av både biologisk mångfald och vår odlingshistoria. Just vegetationen i sig är ett biologiskt kulturarv genom de arter som funnit sin plats i landskapet tack vare det sätt, hävd, som människan skött sina marker på.

Ett fint exempel på en sådan värdefull betesmark i Halland är den vid Järnmölle som besöktes under NKF:s årsmöte 2006. Det äldsta kartmaterialet från Järnmölle visar att beteshagen då var en del av den vidsträckt utmarken som delades mellan flera byar och det är inte otänkbart att det finns en kontinuitet av mer än tusen års beteshistoria. Tusen år av mular och tramp som hela tiden sätter gränser och ger möjligheter för det levandes form.

Det historiska kartöverlägget med betesmarken i Järnmölle, markerad med ett raster.

Artrikt med både gubbe och jungfru

BETESMARKER SOM DEN vid Järnmölle är tillsammans med de få kvarvarande ängarna bland de mer artrika miljöerna i landet. Många av växtarterna här är sådana arter som lätt konkurreras ut på mer näringsrika växtplatser. Ogödslade fodermarker med sin ständigt återkommande störning i form av bete eller slätter ger förutsättningar för många olika arter att finnas. Vissa finns kvar i markerna tack vare en väl utvecklad jordstam som exempelvis svinrot (*Scorzonera humilis*) och slättergubbe (*Arnica montana*). Andra, som exempelvis granspira eller jungfrulin (*Polygola vulgaris*), är beroende av att hela tiden leva vidare genom nya små plantor som gror på hösten eller tidigt på våren. Det är markernas många olikheter, från torrt till fuktigt, från bar jord till en tät gräsvål, från en sur till en basisk markreaktion, som ger denna mångfald i växttäcket. Och med artrika gräsvålar följer ofta artrika insekts- och svampmiljöer

Granspira (*Pedicularis sylvatica*) trivs i fuktiga ogödslade gräsmarker.

Foto: Kill Persson

En tuva på nätet

MARKERNA i Järnmölle har uppmärksamats av natur- och kulturmiljövården i olika sammanhang, först av lokala botanister och senare i nationella inventeringar som Ängs- och Hagmarksinventeringen (1988-1992) och nu även i Ängs- och betesmarksinventeringen 2002-2004. Det senaste inventeringsresultatet

finns nu tillgängligt via Internet på adressen www.sjv.se/tuva . Här kan du med olika kriterier söka bland drygt 56 500 ängar och betesmarker runt om i Sverige. Är ditt intresse just flora kan du söka på marker med vissa arter eller vissa naturtyper (enligt Natura 2000) och det på kommun eller länsnivå.

Marker med kulturspår i form av hägnader, husgrunder, byggnader m m är möjliga att söka via databasen – det finns registrerat över 19 000 byggnader i ängs- och betesmarker över landet. Marker med värdefulla hagmarksträd som är särskilt grova eller hamlade är också sökbara. I inventeringen registrerades mer 52 000 hamlade träd. I Tuva kan du också finna olika typer av våtmarker, stränder och bäckar. Vidare finns här även information om vilka marker som är i behov av restaurering.

Ett giftemål via webben

ÄNGS- OCH BETESMARKSINVENTERINGEN GENOMFÖRDES av Jordbruksverket tillsammans med länsstyrelserna för att få ett bättre underlag för miljömålsuppföljning och annan fysisk planering. Även för den direkta rådgivningsverksamheten till de lantbrukare som sköter värdefulla ängs- och betesmarker är databasen Tuva användbar. Lantbrukarna kan direkt leta efter marker med höga värden att ha sina betesdjur på eller se om marker som de själv brukar kommit med.

Ytterligare en värdefull Internettjänst är sidan www.bete.se, där såväl marker som betesdjur annonseras mellan lantbrukare. Kombinationen av de båda webbsidorna gör det möjligt för såväl natur- och kulturvårdare som lantbrukare att "gifta samman" de värdefullaste markerna med betesdjur för att på så vis få den långa hävden att fortsätta.

Den ekonomiska drivkraften för brukarna är möjligheten att utnyttja alla de miljöersättningar som EU:s landsbygdsutvecklingsprogram erbjuder. Under en femårig åtagandeperiod förbinder sig brukaren att genom bete alternativt slätter hålla igenväxningen borta. Markerna kan få ersättning i två olika nivåer beroende på det arbete och de kvaliteter som marken bär. I ersättningen finns även krav på att marken inte gödslas och brukaren får en skötselplan över marken till stöd för sitt arbete. Drygt 500 000 ha har ett sådant stöd i Sverige, och av dessa har ca 165 000 ha den högre nivån på ersättning.

NKF:s årsmöte 2006 på besök i Järnmölle med Kill Persson i centrum. Foto: Mats Folkesson.

